

Ο Τριαδικός Θεός¹

Δρ. Ιωάννης Ν. Λίλης

*εκλ. Λέκτορας Δογματικής και Συμβολικής Θεολογίας
της Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Ηρακλείου Κρήτης*

Ο Θεός γνωρίζεται και υπάρχει σε τρία πρόσωπα, σε Πατέρα, σε Υιό και σε Άγιο Πνεύμα· ο Υιός ονομάζεται και Λόγος ύστερα από την αφομοιωτική μετάπλαση του όρου από τον Ιωάννη τον ευαγγελιστή. Ο Θεός γνωρίζεται σε τρία πρόσωπα, όμως είναι ένας, δηλαδή μια ουσία.² Όλα όσα έχουν ο Υιός και το Πνεύμα τα έχουν από το Πατέρα, και αυτό ακόμα το είναι. Αν δεν υπάρχει ο Πατήρ, δεν υπάρχει ούτε ο Υιός, ούτε το Άγιο Πνεύμα.³ Στο έργο του *Κατά Μανιχαίων* ο Δαμασκηνός, μέσω του ορθοδόξου, διατυπώνει τη φράση πως ο Υιός και το Πνεύμα υπάρχουν από τον

¹ Απόσπασμα από το έργο του Ιωάννου Ν. Λίλη, *Κοσμολογία και Ανθρωπολογία στη διδασκαλία του Ιωάννου Δαμασκηνού (Εισαγωγή στη Δογματική μέσα από τα κείμενα του Δαμασκηνού)*, εκδόσεις Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2009, σελ. 61 – 71.

² Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβής*, 2¹⁵⁻¹⁸ : «Καὶ ὅτι εἷς ἐστὶ Θεὸς ἦγον μίᾱ οὐσίᾳ, καὶ ὅτι ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι γνωρίζεται τε καὶ ἔστιν, Πατρὶ φημι καὶ Υἱῶ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι, . . .»· Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβής τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως*, 8²²¹⁻²²² : «Εἷς γὰρ ὄντως Θεὸς ὁ Θεὸς καὶ ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ»· Ο Δαμασκηνός καθώς μένει πιστός στην προγενέστερη παράδοση του χρησιμοποιεί τον όρο Λόγο για το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος. Αφιερώνει ξεχωριστό κεφάλαιο για τον συγκεκριμένο όρο, ώστε να δείξει πως ο Λόγος του ενός και μόνου Θεού δεν μπορεί να είναι άλογος. (Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβής*, 6¹⁻²⁰ Το συγκεκριμένο κεφάλαιο φέρει τον τίτλο *Περὶ Λόγου Θεοῦ*. Ο όρος Λόγος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον ευαγγελιστή Ιωάννη. Για την ιστορική εξέλιξη του συγκεκριμένου φιλοσοφικού όρου βλ. Ματσούκα, *Ιστορία της φιλοσοφίας*, σελ. 91 – 105.) Ο Δαμασκηνός δεν είναι απαραίτητο να κάνει ονομαστική μνεία του ευαγγελιστού στα κείμενα του.

³ Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβής*, 8²⁴⁸ : « . . . ἐν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. . . »· Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβής*, 8¹⁹⁵⁻¹⁹⁷ : « Πάντα οὖν, ὅσα ἔχει ὁ υἱός, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι. Καὶ εἰ μὴ ὁ Πατήρ ἐστίν, οὐδὲ ὁ υἱὸς ἐστίν οὐδὲ τὸ πνεῦμα. Καὶ εἰ μὴ ὁ Πατήρ ἔχει τι, οὐδὲ ὁ υἱὸς ἔχει, οὐδὲ τὸ πνεῦμα»·

Πατέρα και μένουν σε αυτόν. Γι' αυτό, αν και είναι τρεις υποστάσεις, όμως ένας είναι ο Θεός και όχι τρεις.⁴ Σύμφωνα με το Δαμασκηνό, η συγκεκριμένη διατύπωση για την κατά φύση ενότητα της θεότητας απαντά επιτυχώς στην πλάνη του πολυθεϊσμού των Ελλήνων, αλλά και η παραδοχή Λόγου και του Πνεύματος απαντά εξίσου επιτυχώς στο δόγμα των Ιουδαίων, οι οποίοι δεν κάνουν τη διάκριση *κατὰ τὰς ὑποστάσεις*.⁵

Όταν ήρθε το πλήρωμα του χρόνου άγγελος Κυρίου απεστάλη προς την Παναγία για να της αναγγείλει πως θα γεννήσει τον Υιό του Θεού, όχι με την ερωτική γενετήσια σαρκική συνάφεια, αλλά με την ευδοκία του Πατρός και τη συνεργία του Αγίου Πνεύματος.⁶ Ο Υιός και Λόγος του Θεού κλίνας οὐρανοῦς κατέρχεται και ἐπιτελεῖται τὸ πάντων καινῶν καινότατον με την ευδοκία του Πατρός και τη συνεργία του Αγίου Πνεύματος.⁷ Ο Υιός είναι το πρόσωπο της Τριάδος, το οποίο έρχεται στη

⁴ Ιωάννου Δαμασκηνού, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Κατὰ Μανιχαίων διάλογος*, 8^{6-7...11-12} : «... οὕτως ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰσι καὶ ἐν αὐτῶ... Διὸ εἰ καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, ἀλλ' εἷς Θεὸς καὶ οὐ τρεῖς.».

⁵ Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβής*, 7²⁸⁻³² : «Οὕτως διὰ μὲν τῆς κατὰ φύσιν ἐνότητος ἢ πολυθεοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐξαφανίζεται πλάνη, διὰ δὲ τῆς τοῦ Λόγου παραδοχῆς καὶ τοῦ Πνεύματος τῶν Ἰουδαίων καθαιρεῖται τὸ δόγμα, ἐκατέρας τε αἰρέσεως παραμένει τὸ χρήσιμον, ἐκ μὲν τῆς Ἰουδαϊκῆς ὑπολήψεως ἢ τῆς φύσεως ἐνότητος, ἐκ δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διάκρισις μόνη».

⁶ Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβής*, 87⁶⁷⁻⁷² : «Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἀπεστάλη ἄγγελος κυρίου πρὸς αὐτὴν τὴν τοῦ κυρίου εὐαγγελιζόμενος σύλληψιν· οὕτως τε συνεῖληφε τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὴν τοῦ πατρὸς ἐνυπόστατον δύναμιν, οὐκ ἐκ θελήματος σαρκὸς οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς ἤτοι συναφείας καὶ σπορᾶς, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς εὐδοκίας καὶ συνεργίας τοῦ ἁγίου πνεύματος». Πρβλ. ἐπίσης Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Συζήτησις μετὰ τὸν Πύρρον* PG 91, 320BC: « Ταῦτα ὁ Πατὴρ διεξῆλθε, δεῖξαι βουλόμενος τὴν σάρκωσιν ἔργον οὕσαν τῆς θείας καὶ μόνης θελήσεως, εὐδοκοῦντος μὲν τοῦ Πατρὸς, αὐτουργοῦντος δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ συνεργοῦντος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Μ. Ἀθανασίου, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπίσεως τοῦ Λόγου* 3 PG 25, 101AB · Μ. Ἀθανασίου, *Κατὰ Ἀρειανῶν λόγος* 2, 81 PG 26, 320 AB. Επίσης βλ. για το θέμα Ψευτογκά, *Η ευχαριστία στο Φιλόθεο Κόκκινο*, σελ. 111· Μαρτζέλου, *Γρηγόριος Παλαμάς*, σελ. 166.

⁷ Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβής τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως*, 45^{36-38, 40-44} : «εὐδοκία γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ

γη για να επιτελέσει *το μόνον καινόν υπό τὸν ἥλιον* με την ευδοκία του Πατρός και τη συνεργία του Αγίου Πνεύματος. Ο Υἱός επιτελεί *το πάντων καινῶν καινότατον*, φανερώνει την Τριάδα στη δημιουργία, πάντοτε, με την ευδοκία του Πατρός και τη συνεργία του Αγίου Πνεύματος.⁸ Αυτήν την αλήθεια τη διατυπώνει σε διάφορα σημεία των κειμένων του ο Δαμασκηνός, με παρεμφερή διατύπωση, θέλοντας να τονίσει το ιδιαίτερο έργο του κάθε προσώπου της Αγίας Τριάδος μέσα στη δημιουργία, το ανεπάληπτο και την ενότητα των τριών θείων προσώπων. Στο 16^ο κεφάλαιο του *Ἐκδοσις ἀκριβῆς* σημειώνει ότι κτίζει ο Πατήρ Λόγῳ *συμπληρούμενον καὶ Πνεύματι τελειούμενον*. Ο Λόγος συμπληρώνει το έργο του Πατρός, το οποίο τελειώνει το Άγιο Πνεύμα.⁹

Όσον αφορά τη σχέση των τριών θείων προσώπων ή υποστάσεων μεταξύ τους¹⁰, ο Δαμασκηνός θεωρεί πως διευκρινίζεται μέσα από τέσσερις προϋποθέσεις : Α)

Πατρός, ὁμοούσιος τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι. . . ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων κλίνας οὐρανοῦς κατέρχεται . . . και ἐπιτελεῖται τὸ πάντων καινῶν καινότατον, τὸ μόνον καινόν υπό τὸν ἥλιον». πρβλ. Φλορόφσκυ, *Αγία Γραφή, Εκκλησία*, σελ. 19· Νησιώτη, *Γνωσιολογία*, σελ. 60· Pansard, *Faire un cours de Christologie*, σελ. 40.

⁸ Βλ. περισσότερες πληροφορίες για το θέμα Μαρτζέλου, *Η ενανθρώπιση στον Ι. Δαμασκηνό*, σελ. 74.

⁹ Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 16⁶⁻⁸ : «Κτίζει (ενν. ο Πατήρ) δε ἐννοῶν, καὶ τὸ ἐννόημα ἔργον ὑφίσταται Λόγῳ συμπληρούμενον καὶ Πνεύματι τελειούμενον».

¹⁰ Να επισημάνουμε στο σημείο αυτό ότι η παρουσία τη Αγίας Τριάδος στη δημιουργία ονομάζεται *οικονομία*, ενώ η κίνηση και η ζωή της Τριάδος, όπως υπάρχει ανάκαθεν, ασχέτως της δημιουργίας του κόσμου, ονομάζεται *θεολογία* με την εξειδικευμένη σημασία του όρου. Βλ. Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως*, 70²⁰⁻²⁵ : «Ἀνάγκη γὰρ ἐν τοῖς παραδείγμασι καὶ τὸ ὅμοιον θεωρεῖσθαι καὶ τὸ παρηλλαγμένον, ἐπεὶ οὐ παράδειγμα· τὸ γὰρ ἐν πᾶσιν ὅμοιον ταυτὸν ἂν εἴη καὶ οὐ παράδειγμα, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν θείων. Ἀδύνατον γὰρ ἐν πᾶσιν ὅμοιον εὐρεῖν παράδειγμα, ἐπὶ τε τῆς θεολογίας, ἐπὶ τε τῆς οικονομίας.»· Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως*, 2²⁻⁴ : « Χρῆ ὁὖν τὸν περὶ Θεοῦ λέγειν ἢ ἀκούειν βουλόμενον σαφῶς εἰδέναι, ὡς οὐδὲ πάντα ἄρρητα οὐδέ πάντα ρητά, τὰ τε τῆς θεολογίας τὰ τῆς οικονομίας, οὔτε μὴν πάντα ἄγνωστα οὔτε πάντα γνωστά·». Για το θέμα ο αναγνώστης μπορεί να βρει περισσότερες πληροφορίες στα παρακάτω έργα, : Μαρτσούκα, *Μέγας Αθανάσιος*, σελ. 118 – 128· Λιάλιου, *Η ερμηνεία της Αγίας Γραφής*, σελ. 38· Μαρτζέλου, *Οὐσία καὶ ἐνέργειαι κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον*, σελ. 44, 78 – 100· *Ιστορία της ορθόδοξης θεολογίας και πνευματικότητας*, σελ. 23. Ο J. Gregoire διατυπώνει

Μοναδικό αίτιο του τρόπου ύπαρξης της Αγίας Τριάδος είναι το Πρόσωπο του Θεού Πατέρα.¹¹ Ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός διευκρινίζει πως αυτή η διατύπωση δεν υποβιβάζει τα άλλα δύο πρόσωπα (τον Υιό και το Άγιο Πνεύμα), γιατί στην άκτιστη σφαίρα (άκτιστος είναι μόνο ο Τριαδικός Θεός και κτίσμα όλη η δημιουργία) δεν υπάρχει χρόνος,¹² έτσι ώστε να υποστηρίξει κανείς ότι ο Πατήρ προηγείται των

την άποψη πως ο Ιωάννης Δαμασκηνός δεν γνωρίζει τον έντονο διαχωρισμό ανάμεσα στη θεολογία και στην οικονομία, η οποία χαρακτηρίζει τους άλλους βυζαντινούς συγγραφείς. βλ. Gregoire, *Relation eternelle d'après les écrits de Jean de Damas*, σελ. 724 : « . . . le Damascene ne connait pas cette separation farouche entre economie et theologie qui caracterise la pense Byzantine ulterieure». Πιστεύουμε πως τα παραπάνω χωρία του Δαμασκηνού, αλλά κυρίως οι βασικές προϋποθέσεις του που διακρίνουν ρητώς την εσωτερική ζωή της Τριάδας από την παρουσία της στη δημιουργία, δεν μπορούν να στηρίζουν τον παραπάνω ισχυρισμό του Gregoire. Απλώς ο Ιωάννης δεν χρησιμοποιεί συχνά τους συγκεκριμένους όρους *θεολογία* και *οικονομία*, όχι όμως πως δεν τους έχει ως γνώμονα στη θεολογία του.

¹¹ Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβής*, 8³⁰⁻³¹ : «Εἰς ἓνα Πατέρα τὴν πᾶντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, οὐκ ἔκ τινος γεννηθέντα, ἀναίτιον δὲ καὶ ἀγέννητον μόνο ὑπάρχοντα...» Ἰωάννου Δαμασκηνού, *Κατὰ Μανιχαίων διάλογος*, 4²⁻⁴ : «Εἰ καὶ τρεῖς ὑποστάσεις λέγω, ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν φημι· ἀρχὴ γὰρ ὁ Πατὴρ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος οὐ κατὰ χρόνον, ἀλλ' κατὰ αἰτίαν». Πρβλ. για το θέμα από την προγενέστερη παράδοση του Ι. Δαμασκηνού, Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* P G 3, 641 D : «Μόνη δὲ πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πατὴρ, οὐκ ὄντος τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς οὐδὲ τοῦ Πατρὸς Υἱοῦ φυλαττόντων δὲ τὰ οἰκεία τῶν ὕμνων εὐαγῶς ἐκάστῳ τῶν θεουργικῶν ὑποστάσεων» Γρηγορίου Νύσσης, *Πῶς τρία πρόσωπα λέγοντες ἐν τῇ θεότητι οὐ φαμεν τρεῖς θεούς*. Πρὸς Ἑλληνας ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν PG 45, 180C : «Ἐπὶ δὲ τῆς Ἁγίας Τριάδος οὐχ οὕτως· ἓν γὰρ πρόσωπον καὶ τὸ αὐτὸ Πατρὸς ἐξ οὐπερ ὁ Υἱὸς γεννᾶται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐκπορεύεται. Διὸ δὴ καὶ κυρίως τὸν ἓνα αἴτιον μετὰ τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν ἓνα Θεὸν φαμεν τεθαρρηκότως, ἐπειδὴ καὶ συνυπάρχει αὐτοῖς».

¹² Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβής*, 8⁹⁰⁻⁹¹ : « . . . ἵνα μὴ ἐν χρόνῳ τίκτη Θεὸς ὁ χρόνου ἀνωτέραν ἔχων τὴν τε φύσιν καὶ τὴν ὕπαρξιν.» Ἰωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβής*, 8²⁷⁵⁻²⁷⁷ : «Εἰς Υἱὸς ὁ Υἱὸς καὶ οὐκ ἄναρχος, τουτέστιν οὐκ ἀναίτιος· ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ. Εἰ δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου λάβοις ἀρχὴν, καὶ ἄναρχος· ποιητὴς γὰρ χρόνων καὶ οὐχ ὑπὸ χρόνον.» Στο σημείο αυτό είναι εμφανής η εξάρτηση του, ουσιαστική και λεκτική από τον Μεγάλο Βασίλειο, βλ. Μ. Βασιλείου, *Ἀνατρεπτικός Ι*, 20, PG 29, 557B : «Ἡμεῖς δὲ κατὰ μὲν τὴν τῶν αἰτίων πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν σχέσιν προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φαμέν· κατὰ δὲ τὴν τῆς φύσεως διαφορὰν οὐκέτι, οὐδὲ κατὰ τὴν τοῦ χρόνου ὑπεροχὴν».

άλλων δύο προσώπων, αλλά τη χρησιμοποιούμε μόνο για να δείξουμε το αίτιο. Γι' αυτό ο Δαμασκηνός στο έργο *Κατά Μανιχαίων* διατυπώνει τη φράση πως επειδή το πρόσωπο του Πατέρα είναι η αρχή στην Τριάδα όχι κατά χρόνον, αλλά κατά αίτιαν, ἐκ Πατρὸς ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα, εἰ καὶ μὴ μετὰ Πατέρα· ο Λόγος και το Πνεῦμα υπάρχουν από τον Πατέρα, αν και δεν είναι μετά τον Πατέρα.¹³ Για να βοηθήσει ο Δαμασκηνός τον αναγνώστη του να καταλάβει τη συγκεκριμένη διατύπωση, αναφέρει το παράδειγμα ότι το φως προέρχεται από τη φωτιά και όχι η φωτιά από το φως, χωρίς να θεωρείται το ένα κατώτερο από το άλλο, αλλά και οὐ προτερεύει κατὰ χρόνον τὸ πῦρ τοῦ φωτός. Οποσδήποτε όμως αίτιο του φωτός είναι η φωτιά και όχι της φωτιάς το φως.¹⁴ Β) τα τρία πρόσωπα είναι ομοούσια, έχουν την ίδια ουσία και ενέργεια· υπάρχει μεταξύ τους ταυτότητα γνώμης, εξουσίας, δυνάμεως και

¹³ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Κατά Μανιχαίων διάλογος*, 4²⁻⁵: «Εἰ καὶ τρεῖς ὑποστάσεις λέγω, ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν φημι· ἀρχὴ γὰρ ὁ Πατὴρ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος οὐ κατὰ χρόνον, ἀλλὰ κατ' αἰτίαν. Ἐκ Πατρὸς γὰρ Λόγος καὶ Πνεῦμα, εἰ καὶ μὴ μετὰ Πατέρα».

¹⁴ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβής*, 8¹⁴⁷⁻¹⁵²: «Εἰ δε λέγομεν τὸν Πατέρα ἀρχὴν εἶναι τοῦ Υἱοῦ καὶ μείζονα, οὐ προτερεύειν αὐτὸν τοῦ Υἱοῦ χρόνω ἢ φύσει ὑποφαίνομεν, ἵδι' αὐτοῦ γὰρ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, οὐδὲ καθ' ἕτερόν τι, εἰ μὴ κατὰ τὸ αἴτιον, τουτέστιν ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐγεννήθη καὶ οὐχ ὁ Πατὴρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ ὅτι ὁ Πατὴρ αἴτιος ἐστι τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς, ὥσπερ οὐκ ἐκ τοῦ φωτός τὸ πῦρ φαμεν προέρχεσθαι, ἀλλὰ τὸ φῶς μᾶλλον ἐκ τοῦ πυρός». Το παράδειγμα αυτό χρησιμοποιείται από το Δαμασκηνό και σε άλλες συνάφειες στην προσπάθεια του να εξηγήσει ότι ο Πατήρ είναι αρχή και αιτία του Υιού και του Πνεύματος, όχι κατά χρόνο, αλλά κατά την αιτία. Βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Κατά Μανιχαίων διάλογος*, 4²⁻¹¹: «Εἰ καὶ τρεῖς ὑποστάσεις λέγω, ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν φημι· ἀρχὴ γὰρ ὁ Πατὴρ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος οὐ κατὰ χρόνον, ἀλλὰ κατ' αἰτίαν. Ἐκ Πατρὸς γὰρ Λόγος καὶ Πνεῦμα, εἰ καὶ μὴ μετὰ Πατέρα. Ὡσπερ γὰρ ἐκ τοῦ πυρός φῶς καὶ οὐ προτερεύει κατὰ χρόνον τὸ πῦρ τοῦ φωτός - ἀδύνατον γὰρ εἶναι πῦρ ἀφώτιστον, ἀρχὴ δὲ ἐστι καὶ αἰτία τὸ πῦρ τοῦ ἐξ' αὐτοῦ φωτός - , οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Πνεύματος - ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ Λόγος καὶ Πνεῦμα -, οὐ προτερεύει δὲ χρόνω· ἀδύνατον γὰρ εἶναι Πατέρα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἢ Λόγον ἐκ τοῦ Πνεύματος. Μίαν οὖν ἀρχὴν ὁμολογῶ ὡς καὶ αἴτιον φυσικὸν τὸν Πατέρα Λόγου καὶ Πνεύματος». Το θέμα της αρχής και της αιτίας της θεότητας στο έργο του Δαμασκηνού, εξετάζεται πολύ σωστά από τον J. Gregoire· βλ. Gregoire, *Relation eternelle d' après les écrits de Jean de Damas*, σελ. 720 – 723.

αγαθότητος. Ο Ιωάννης τονίζει τη λέξη ταυτότητα και όχι απλώς ομοιότητα,¹⁵ και στη συγκεκριμένη επιμονή του είναι εμφανής η εξάρτηση του από το Μάξιμο τον Ομολογητή.¹⁶ Γ) μία είναι και η κίνηση των τριών θείων προσώπων. Τα τρία πρόσωπα χαρακτηρίζονται από δυναμική κίνηση, η οποία είναι μία, όπως μία είναι η ουσία και η θέληση και των τριών.¹⁷ Δ) η διάκριση των τριών προσώπων.¹⁸ Αυτή η

¹⁵ Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 8²⁴⁰⁻²⁴⁶ : «Ἐκεῖ γὰρ τὸ μὲν κοινὸν καὶ ἕν πράγματι θεωρεῖται διὰ τε τὸ συναῖδιον καὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ θελήματος καὶ τὴν τῆς γνώμης σύμπνοιαν τὴν τε τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀγαθότητος ταυτότητα – οὐκ εἶπον ὁμοιότητα, ἀλλ’ ταυτότητα – καὶ τὸ ἕν ἕξαλμα τῆς κινήσεως· μία γὰρ οὐσία, μία ἀγαθότης, μία δύναμις, μία θέλησις, μία ἐνέργεια, μία ἐξουσία, μία καὶ ἡ αὐτὴ οὐ τρεῖς ὅμοιαι ἀλλήλαις, ἀλλ’ μία καὶ ἡ αὐτὴ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων.» Πρβλ. ἐπίσης για το θέμα ἀπὸ τὴν προγενέστερη παράδοση τοῦ Δαμασκηνού, Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς θαλάσσιον περὶ διαφορῶν ἀπόρων* PG 90, 672C : «Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὡσπερ φύσει κατ’ οὐσίαν ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός οὕτως καὶ τοῦ Υἱοῦ φύσει κατ’ οὐσίαν ἐστίν, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐσιωδῶς, δι’ Υἱοῦ γεννηθέντος, ἀφράστως εκπορευόμενον».

¹⁶ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ τῶν δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεων* PG 91, 145B : «Οἷον ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος ταυτότης μὲν ἐστὶν οὐσίας· ἑτερότης δὲ προσώπων· μίαν γὰρ οὐσίαν ὁμολογοῦμεν, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις».

¹⁷ Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 8^{240-242, 244-246} : «Ἐκεῖ γὰρ τὸ μὲν κοινὸν καὶ ἕν πράγματι θεωρεῖται διὰ τε τὸ συναῖδιον καὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας ... καὶ τὸ ἕν ἕξαλμα τῆς κινήσεως· μία γὰρ οὐσία, μία ἀγαθότης, μία δύναμις, μία θέλησις, μία ἐνέργεια, μία ἐξουσία, μία καὶ ἡ αὐτὴ οὐ τρεῖς ὅμοιαι ἀλλήλαις, ἀλλ’ μία καὶ ἡ αὐτὴ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων.» Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 8²¹⁷⁻²²² : «Διὰ μὲν τῶν τριῶν ὑποστάσεων τὸ ἀσύνθετον καὶ τὸ ἀσύγχυτον, διὰ δὲ τοῦ ὁμοουσίου καὶ ἐν ἀλλήλαις εἶναι τὰς ὑποστάσεις καὶ τῆς ταυτότητος καὶ τοῦ θελήματος τε καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς κινήσεως, ἴν’ οὕτως εἶπω, τὸ ἀδιαίρετον καὶ τὸ εἶναι ἕνα Θεὸν γνωρίζομεν. Εἷς γὰρ ὄντως Θεὸς ὁ Θεὸς καὶ ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ». Ο Ι. Δαμασκηνός στο σημεῖο αὐτὸ ἀκολουθεῖ το Γρηγόριο το Θεολόγο καὶ το Μάξιμο Ὁμολογητή, οἱ ὁποῖοι διατυπώνουν τὴν ἴδια ἀποψη για τὴν κίνηση στὴν Τριάδα. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Θεολογικὸς τρίτος* 2 PG 36, 76B : «Μονὰς ἀπ’ ἀρχῆς εἰς δυάδα κινήθεισα μέχρι τριάδος ἔστη»· Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν*, PG 91, 1036 : «Κινήσεως οὖν θεότητος ἢ δι’ ἐκφάνσεως γινομένη περὶ τε τοῦ εἶναι αὐτὴν καὶ τοῦ πῶς αὐτὴν ὑφεστάναι τοῖς αὐτῆς δεκτικοῖς καθέστηκε γνῶσις». Ο Μάξιμος διατυπώνει τὴν ἀποψη τοῦ για τὴν

διάκριση θεολογικά σημαίνει ετερότητα· άλλο πρόσωπο είναι ο Πατήρ, άλλο πρόσωπο ο Υιός και άλλο πρόσωπο το Άγιο Πνεύμα. Μία είναι η φύσις, και τρεις είναι οι υποστάσεις.¹⁹ Ο Πατήρ είναι αγέννητος.²⁰ Ο Υιός είναι γεννητός.²¹ Το Άγιο Πνεύμα είναι εκπορευτό.²² Τα τρία πρόσωπα είναι ένας Θεός, γιατί ένα είναι το αίτιο

κίνηση στη αΐδια σφαίρα εξηγώντας τη ρήση του Γρηγορίου που αναφέραμε. Βλ. Ματσούκα, *Μάξιμος*, σελ. 324 (και συγκεκριμένα παραπομπή 15).

¹⁸Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς, 8^{204 - 206} : «Φαμέν δὲ ἕκαστον τῶν τριῶν τελείαν ἔχειν ὑπόστασιν, ἵνα μὴ ἐκ τῶν τριῶν ἀτελῶν μίαν σύνθετον φύσιν τελείαν γνωρίσωμεν, ἀλλ' ἐν τρισὶ τελείας γνωρίσωμεν, ἀλλ' ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσι μίαν ἀπλὴν οὐσίαν ὑπερτελῆ καὶ προτέλειον.»

¹⁹Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, *Περὶ τοῦ Τριασαγίου ὕμνου*, 2^{27 - 44} : «Εἷς γὰρ θεὸς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, καὶ τὰ τρία ἐν ἧτοι μία φύσις, οὐχ ὑπόστασις μία, οὐχ ἐκάστη δὲ τῶν ὑποστάσεων τρισσῶς δοξολογεῖται καὶ ἀγιάζεται. Ἡ μὲν γὰρ θεότης τριάς ὑποστάσεων οὔσα οἰκείως καὶ προσηνῶς τριαδικῶς ἀγιάζεται· ἅγιος ὁ πατήρ, ἅγιος ὁ υἱός, ἅγιον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, κύριος σαβαώθ. Εἷς γὰρ τὰ τρία θεὸς τε καὶ κύριος. Ἐκάστη δὲ τῶν ὑποστάσεων μία οὔσα ὑπόστασις καὶ οὐ τρεῖς τίνος ἕνεκεν τρεῖς ἀγιασθήσεται καὶ οὐχ ἅπαξ ἢ δις ἢ τετράκις ἢ μυριάκις; Οὐ γὰρ ἐκάστη τῶν τῆς θεότητος ὑποστάσεων τριάς· οὕτω γὰρ ἂν ἐννάς ἔσται ἡ θεότης καὶ οὐ τριάς. Διὰ τι γὰρ μὴ δισάγιον ἢ τετράγιον ἢ μυριάγιον ὕμνον ὕμνησαν, ἀλλὰ τρισάγιον, κατὰ τὸν τῶν ὑποστάσεων ἀριθμὸν; Ὡσπερ γὰρ τὸν πατέρα ὑπόστασιν φαμεν καὶ τὸν υἱὸν ὑπόστασιν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπόστασιν καὶ τὴν θεότητα ἧτοι οὐσίαν τρισυπόστατον ὡς τὰς τρεῖς περιέχουσιν ὑποστάσεις καὶ οὔτε τὸν πατέρα τρισυπόστατον, οὔτε τὸν υἱὸν τρισυπόστατον, οὔτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τρισυπόστατον εἰπεῖν θεμιτὸν, οὕτως οὐδὲ τρισάγιον μία τῶν ὑποστάσεων, ἀλλ' ἅγιον τὸν πατέρα, ἅγιον τὸν υἱὸν, ἅγιον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τρισάγιον δὲ τὴν τρισυπόστατον θεότητα.»

²⁰Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς, 8^{135 - 136} : «(μόνος γὰρ ὁ Πατήρ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρας ἐστὶν αὐτῷ ὑποστάσεως τό εἶναι)».

²¹Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς, 8^{136 - 138} : «καὶ μόνος ὁ υἱὸς γεννητός (ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς γὰρ οὐσίας ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως γεγέννηται)».

²²Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς, 8^{138 - 139} : «καὶ μόνον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς οὐ γεννώμενον ἀλλ' ἐκπορευόμενον.» Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς, 8^{277 - 285} : «Ἐν πνεῦμα ἅγιον τὸ πνεῦμα, προϊόν μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐχ υἱικῶς δὲ ἀλλ' ἐκπορευτῶς, οὔτε τοῦ πατρὸς ἐκστάντος τῆς ἀγεννησίας, διότι γεγέννηκεν, οὔτε τοῦ υἱοῦ τῆς γεννήσεως, ὅτι ἐκ τοῦ ἀγεννήτου (πῶς γάρ;), οὔτε τοῦ πνεύματος ἢ εἰς πατέρα

ύπαρξης της Τριάδας· το πρόσωπο του Θεού Πατέρα.²³ Εξαιτίας του Πατέρα ο Υιός και το Πνεύμα έχουν όλα όσα έχουν επειδή δηλαδή, κατά τη ρητή διαβεβαίωση του Δαμασκηνού, τα έχει ο Πατέρας αυτά, εκτός από την *αγεννησία*, τη *γέννηση* και την *εκπόρευση*· μόνο στις υποστατικές ιδιότητες διαφέρουν μεταξύ τους οι υποστάσεις, όχι κατά την ουσία, ενώ *διαιρούνται αδιαίρετα* κατά το αντίστοιχο χαρακτηριστικό της καθεμιάς υποστάσεως.²⁴

Κατά την γνώμη μας στην αΐδια Τριάδα πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερος 1) το ακοινώνητο των υποστάσεων : τα υποστατικά ιδιώματα είναι ακοινώνητα, αμεταβίβαστα και ακίνητα και όχι κοινά γνωρίσματα των προσώπων, όπως η ουσία και η ενέργεια,²⁵ 2) η *κοινή ουσία και ενέργεια* είναι σημαντικός λόγος που

μετεπίπτοντος ἢ εἰς υἱόν, ὅτι ἐκπεπόρευται καὶ ὅτι Θεὸς· ἡ γὰρ ιδιότης ἀκίνητος. Ἡ πῶς ἂν ιδιότης μένοι κινούμενη καὶ μεταπίπτουσα; Εἰ γὰρ υἱὸς ὁ πατήρ, οὐ πατήρ κυρίως· εἷς γὰρ κυρίως πατήρ. καὶ εἰ πατήρ ὁ υἱός, οὐ κυρίως υἱός· εἷς γὰρ κυρίως υἱός καὶ ἓν πνεῦμα ἅγιον».

²³ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 8²⁵⁸⁻²⁶³ : «Διὸ οὐδὲ τρεῖς θεοὺς λέγομεν τὸν πατέρα καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἓνα δὲ μᾶλλον θεὸν, τὴν ἁγίαν τριάδα, εἷς ἓν αἴτιον υἱοῦ καὶ πνεύματος ἀναφερομένων, οὐ συντιθεμένων οὐδὲ συναλειφομένων κατὰ τὴν Σαβελλίου συναίρεσιν - ἐνοῦνται γὰρ, ὡς ἔφημεν, οὐχ ὥστε συγγεῖσθαι, ἀλλ' ὥστε ἔχεσθαι ἀλλήλων».

²⁴ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 8¹⁹⁷⁻²⁰³ : «Καὶ διὰ τὸν Πατέρα ἔχει ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα πάντα, ἃ ἔχει, τουτέστι διὰ τὸν Πατέρα ἔχειν αὐτὰ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως· ἐν ταύταις γὰρ μόναις ταῖς ὑποστατικαῖς ιδιότησι διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ἅγιοι τρεῖς ὑποστάσεις οὐκ οὐσία, τῶ δὲ χαρακτηριστικῶ τῆς οἰκείας ὑποστάσεως ἀδιαίρετως διαιρούμεναι». Ο ὅρος *ὑποστατικά ιδιώματα* εἶχε χρησιμοποιηθεῖ προηγουμένως ἀπὸ τὸν Μεγάλο Βασίλειο, τὸν ὁποῖο ὁ Ι. Δαμασκηνός ἀκολουθεῖ πιστὰ, πρβλ. Μ. Βασιλείου, *Ἀνατρεπτικὸς Ι*, 19, PG 29, 556B : «Κατὰ τοῦτο γὰρ καὶ θεότης μία· δηλονότι κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον τῆς ἐνόητος νοουμένης, ὥστε ἀριθμῶ μὲν τὴν διαφορὰν ὑπάρχειν καὶ ταῖς ιδιότησι ταῖς χαρακτηρίζουσας ἐκάτερον· ἐν δὲ τῶ λόγῳ τῆς θεότητος τὴν ἐνότητα θεωρεῖσθαι».

²⁵ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 8²⁰¹⁻²⁰³ : «... ἐν ταύταις γὰρ μόναις ταῖς ὑποστατικαῖς ιδιότησι διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ἅγιοι τρεῖς ὑποστάσεις οὐκ οὐσία, τῶ δὲ χαρακτηριστικῶ τῆς οἰκείας ὑποστάσεως ἀδιαίρετως διαιρούμεναι». Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 8²¹⁷⁻²¹⁹ : «Διὰ μὲν τῶν τριῶν ὑποστάσεων τὸ ἀσύνθετον καὶ ἀσύγχυτον, διὰ δὲ τοῦ

θεμελιώνει το δόγμα της τρισυπόστατης μονάδας, αλλά όχι πρωτίστης σημασίας.²⁶ 3) η κίνηση που υπάρχει στην αΐδια σφαίρα· ο αιώνιος Θεός, ο χορηγός της ζωής, είναι ο αυτός ο ίδιος που χορηγεί την κίνηση και τη ζωή στη δημιουργία.²⁷ και 4) η αποσαφήνιση των όρων φύση (ουσία) και υπόσταση (πρόσωπο) σε σχέση με τη διάκριση ουσίας και ενέργειας. Ο Δαμασκηνός διευκρινίζει πως ενέργεια είναι η

όμοουσίου καὶ ἐν ἀλλήλαις εἶναι τὰς ὑποστάσεις καὶ τῆς ταυτότητος τοῦ θελήματος τε καὶ τῆς ἐνεργείας . . .».

²⁶ Είναι άλλωστε γεγονός πως και οι οπαδοί του filioque δέχονταν την ταυτότητα της ουσίας, για να στηρίξουν τη διδασκαλία τους για την τρισυπόστατη μονάδα. Δεν τόνιζαν όμως όσο έπρεπε το ένα αίτιο στην Τριάδα· βλ. για το θέμα, Ματσούκα, *Δογματική Β΄*, σελ. 94.

²⁷ Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 8²⁴⁰⁻²⁴⁶. Βέβαια, ο ίδιος ο Δαμασκηνός λέγει πως : «Πᾶν γὰρ κινούμενον ὑφ' ἑτέρου κινεῖται. Κακεῖνον τίς; καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον, ἕως ἄν καταντήσωμεν εἰς τὶ ἀκίνητον. Τὸ γὰρ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον, ὅπερ ἐστὶ τὸ θεῖον. Πῶς δὲ οὐκ ἐν τόπῳ περιγραφτὸν τὸ κινούμενον; Μόνον οὖν τὸ θεῖον ἀκίνητον, δι' ἀκινήσιος τὰ πάντα κινοῦν. ἀσώματον τοίνυν ὑποληπτέον τὸ θεῖον», Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 4¹⁷⁻²¹. Η φράση αυτή μοιάζει απαράλλακτα με τη γνώμη του Αριστοτέλη για την ακινησία τοῦ πρῶτου ακίνητου κινουῦντος. Βλ. Αριστοτέλους, *Μετὰ τὰ Φυσικά*, Λ. 1073a : «Ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ καὶ τὸ πρῶτον τῶν ὄντων ἀκίνητον καὶ καθ' αὐτὸ καὶ κατὰ συμβεβηκός, κινοῦν δὲ τὴν πρῶτην ἀΐδιον καὶ μίαν κίνησιν· ἐπὶ δὲ τὸ κινούμενον ἀνάγκη ὑπὸ τινος κινεῖσθαι, καὶ τὸ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον εἶναι καθ' αὐτὸ...». Βλ. επίσης Αριστοτέλους, *Μετὰ τὰ φυσικά*, Γ, 1012b, Λ., 1072b και 1072ab. Και ο Πλάτων έχει αρνητική γνώμη για την κίνηση. Θεωρεῖ πως η ομαλότητα βρίσκεται στην κίνηση ενώ η ανωμαλία την κίνηση. Βλ. Πλάτωνος, *Τιμ.* 57e – 58a : «Οὕτω δὴ στάσιν ἐν ὀμαλότητι, κίνησιν δὲ εἰς ἀνωμαλότητα ἀεὶ τιθῶμεν· αἰτία δὲ ἀνισότης τῆς ἀνωμάλου κινήσεως». Ὁμως αυτή η φράση του Δαμασκηνού, που εξωτερικά μοιάζει απαράλλακτα με τη διατύπωση του Αριστοτέλη για το πρῶτο ἀκίνητο κινοῦν, λέγεται για να δείξει ότι είναι εντελῶς διαφορετικὴ ἡ κίνηση του Τριαδικού Θεοῦ ἀπὸ την κίνηση των δημιουργημάτων, και σε καμιά περίπτωση για να μας ὅτι εἶναι ἀκίνητος ὁ Θεός. Ἄλλωστε πούθενά αλλοῦ ὁ Δαμασκηνός δεν κάνει παραπλήσια αναφορά για την κίνηση, πέρα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ προηγούμενες αναφορές του για την κίνηση στην Ἁγία Τριάδα θέτουν στο περιθώριο την (αριστοτελική) ἄποψη για την ακινησία του θεοῦ, καθώς τονίζουν ἰδιαίτερος την κίνηση στην Τριάδα. βλ. για τὸ συγκεκριμένο θέμα Ματσούκα, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, σελ. 459 στο σχόλιο της υποσημειώσεως 12 του πρώτου κεφαλαίου.

έμφυτη κίνηση κάθε ουσίας. Είναι αδύνατο η ουσία να μην έχει φυσική ενέργεια.²⁸ Αντιθέτως δεν έχει ενέργεια το πρόσωπο γιατί, αν είχε, διευκρινίζει ο Ιωάννης, θα έπρεπε τότε τα τρία πρόσωπα της Αγίας Τριάδος να έχουν τρεις διαφορετικές ενέργειες, τη στιγμή που η ταυτότητα της ενέργειας είναι μία από τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να δείξουμε πως ο τρισυπόστατος Θεός είναι ένας.²⁹ Γι' αυτό οι ενέργειες είναι φυσικές και όχι υποστατικές· αν τις ονομάσουμε υποστατικές, διευκρινίζει ο Δαμασκηνός, θα αναγκαστούμε να πούμε τις τρεις υποστάσεις της Τριάδος *έτεροενεργείς*.³⁰ Το ίδιο ακριβώς επιχείρημα, της τρισυπόστατης θεότητας, για να τονιστεί πως οι ενέργειες είναι της φύσεως και όχι των υποστάσεων, διατυπώνει και ο Μάξιμος Ομολογητής, τον οποίο ο Ιωάννης ακολουθεί πιστά.³¹

²⁸ Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβής*, 37²⁻⁸ : « ... ενέργεια γὰρ ἐστὶν ἡ φυσικὴ ἐκάστης οὐσίας δύναμις τε καὶ κίνησις. Καὶ πάλιν ἐνέργεια ἐστὶ φυσικὴ ἢ πάσης οὐσίας ἔμφυτος κίνησις. Ὅθεν δῆλον, ὅτι, ὧν ἡ οὐσία ἢ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ ἐνέργεια ἢ αὐτὴ, ὧν δὲ αἱ φύσεις διάφοροι, τούτων καὶ αἱ ἐνέργειαι διάφοροι· ἀμήχανον γὰρ οὐσίαν ἄμοιρον εἶναι φυσικῆς ἐνεργείας».

²⁹ Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβής*, 59⁹⁴⁻¹⁰⁰ : «Εἰ δὲ εἶποιεν, ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, ἐροῦμεν, ὅτι, εἰ τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, κατὰ τὴν εὐλογον ἀντιστροφὴν καὶ τῷ προσώπῳ ἐνέργεια συνεισαχθήσεται, καὶ ἔσονται, ὡσπερ τρία πρόσωπα ἦτοι ὑποστάσεις τῆς Αγίας Τριάδος, οὕτω καὶ τρεῖς ἐνέργειαι, ἢ ὡσπερ μία ἢ ἐνέργεια, οὕτω καὶ ἐν πρόσωπον καὶ μία ὑπόστασις. Οἱ δε ἅγιοι πατέρες συμφώνως εἰρήκασιν τὰ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ τῆς αὐτῆς εἶναι ἐνεργείας». Πρβλ. για το θέμα Μαρτζέλου, *Η ενανθρώπιση στον Ι. Δαμασκηνό*, σελ. 27· *Οὐσία καὶ ἐνέργειαι*, σελ. 135 ε.

³⁰ Ιωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβής* 58²⁵⁻²⁹ : «Φυσικά γὰρ καὶ οὐχ ὑποστατικὰ φάμεν τὰ θελήματα καὶ τὰς ἐνεργείας. Λέγων δὲ αὐτὴν τὴν θελητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν, καθ' ἣν θέλει καὶ ἐνεργεῖ τὰ τε θέλοντα καὶ ἐνεργοῦντα. Εἰ γὰρ ὑποστατικὰ δώμεν αὐτά, ἐτεροθελεῖς καὶ ἐτεροενεργεῖς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς Αγίας Τριάδος εἰπεῖν ἀναγκασθῶμεθα». Πρβλ. σχετικά για το θέμα Σταμούλη, *Περὶ Φωτός*, σελ. 39 ε.· Μαρτζέλου, *Η ενανθρώπιση στον Ι. Δαμασκηνό*, σελ. 25.

³¹ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς τὸν ἐπίσκοπον κύριον Νικάνδρον* PG 91, 108D – 109 A : «Τοῦτο μὲν ἡμῖν συνταχθήσεται, φυσικὴν τὴν ἐνέργειαν λέγουσι· εἰ δὲ πάλιν ὑποστατικὴν, ἀλλοτριώσομεν αὐτὸν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν ἐνέργειαν. Οὐδενὶ γὰρ χαρακτηριστικῶ τῆς ἰδίας ὑποστάσεως κοινωνήσοι ποτ' ἂν Πατρὶ καὶ Πνεύματι»· Επιπλέον ο Μάξιμος Ομολογητής, σε ἄλλο του ἔργο, ρωτᾷ χαρακτηριστικά τον αναγνώστη του ποιος ονόμασε ποτέ υποστατικὴ τὴν ἐνέργεια καὶ ἀπὸ ποῦ ἔλαβε μια τέτοια πληροφορία; Βλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ,

Υποστατικά είναι μόνο τα ιδιώματα που χαρακτηρίζουν τον τρόπο υπάρξεως των τριών προσώπων, δηλαδή η *αγεννησία* για τον Πατέρα, η *γέννηση* για τον Υιό και η *εκπόρευση* για το Άγιο Πνεύμα.³² Και μέσα στη δημιουργία η διαφορά των ενεργειών φανερώνει έκδηλα και τη διαφορά των φύσεων αφού *τὰ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ τῆς αὐτῆς εἶναι ἐνεργείας*. Διαφορετική η φύση των ζώων, διαφορετική των ανθρώπων, διαφορετική των αγγέλων.

Επιπλέον, στο συγκεκριμένο σημείο, να αναφέρουμε μία απαραίτητη παρένθεση, την οποία τονίζει ιδιαίτερα ο Δαμασκηνός. Ο χαρακτηρισμός των ενεργειών ως υποστατικών δημιουργεί προβλήματα και στην αναφορά μας για το Χριστό. Ο Ιωάννης διευκρινίζει ότι όπως ο αριθμός των φύσεων του αυτού και ενός Χριστού δεν διαιρεί τον ένα Χριστό, αλλά παρουσιάζει διατηρημένη, και στην ένωση, τη διαφορά των φύσεων, έτσι και ο αριθμός των ενεργειών που υφίσταται στις φύσεις του δεν εισάγει διαίρεση, αλλά δηλώνει και στην ένωση τους, τη φύλαξη και τη διατήρηση αυτών, παρότι ο Χριστός ήταν ένας και ο αυτός, ακριβώς γιατί τα θελήματα και οι ενέργειες αποκαλούνται φυσικές (είναι της φύσεως) και όχι υποστατικές (δεν είναι

Έργα θεολογικά και πολεμικά PG 91, 109A : «Τις υποστατικὴν ἐνέργειαν εἰρηκὲ ποτε, καὶ πόθεν τοῦτο καὶ παρὰ τίνος λαβόντες προσφέρουσιν;». Πρβλ. για το θέμα Ματσούκα, *Δογματική Β'*, σελ. 197, 326· *Δογματική Γ'*, σελ. 17, 144, 350· *Μάζιμος*, σελ. 93, 321, 322, 326.

³² Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 8¹⁹⁷⁻²⁰³ : «Καὶ διὰ τὸν Πατέρα ἔχει ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα πάντα, ἃ ἔχει, τουτέστι διὰ τὸν Πατέρα ἔχειν αὐτὰ, πλην τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως· ἐν ταύταις γὰρ μόναί ταῖς ὑποστατικαῖς ιδιότησι διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ἅγιοι τρεῖς ὑποστάσεις οὐκ οὐσία, τῶ δὲ χαρακτηριστικῶ τῆς οἰκείας ὑποστάσεως ἀδιαιρέτως διαιρούμεναι.». Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 8²⁰¹⁻²⁰³ : « . . ἐν ταύταις γὰρ μόναί ταῖς ὑποστατικαῖς ιδιότησι διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ἅγιοι τρεῖς ὑποστάσεις οὐκ οὐσία, τῶ δὲ χαρακτηριστικῶ τῆς οἰκείας ὑποστάσεως ἀδιαιρέτως διαιρούμεναι.». Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 8²¹⁷⁻²¹⁹ : «Διὰ μὲν τῶν τριῶν ὑποστάσεων τὸ ἀσύνθετον καὶ ἀσύγχυτον, διὰ δὲ τοῦ ὁμοουσίου καὶ ἐν ἀλλήλαις εἶναι τὰς ὑποστάσεις καὶ τῆς ταυτότητος τοῦ θελήματος τε καὶ τῆς ἐνεργείας . . .». πρβλ. σχετικά με το θέμα Σταμούλη, *Περὶ Φωτός*, σελ. 40 – 44· Ματσούκα, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, σελ. 480· Μαρτζέλου, *Οὐσία καὶ ἐνεργεῖαι τοῦ Θεοῦ*, σελ. 57 ε.· *Ὁ τρόπος υπάρξεως των θείων προσώπων*, σελ. 86 ε.

του προσώπου).³³ Αν αποκαλέσουμε υποστατικές τις ενέργειες, τότε εξαιτίας του ότι η υπόσταση του Κυρίου είναι μία, θα πρέπει να είναι μία και η ενέργεια στο Χριστό.³⁴ Αυτή η μοναδική ενέργεια στο Χριστό θα πρέπει να είναι ή θεία ή ανθρώπινη, με άλλα λόγια ή κτιστή ή άκτιστη. Τα προβλήματα που δημιουργούνται είναι προφανέστατα. Αν είναι μόνο θεία, ο Χριστός είναι μόνο Θεός, γυμνός από τη δική μας ανθρωπότητα. Αν είναι μόνο ανθρώπινη, *θα τον βλασφημήσουμε* σαν γυμνό άνθρωπο.³⁵ Στην περίπτωση που δεχτούμε πως είναι μία η ενέργεια του Χριστού, η ίδια θα δημιουργεί και τα θεία και τα ανθρώπινα, κάτι που δεν μπορεί να συμβεί,

³³ Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 58¹³⁻²⁹ : « Διό δὴ ἐπὶ μὲν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς τε ἐνεργείας καὶ τοῦ θελήματος τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως ἐπιγινώσκομεν. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας οἰκονομίας ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν θελημάτων καὶ τῆν τῶν φύσεων διαφορὰν ἐπιγινώσκομεν καὶ τῆν τῶν φύσεων διαφορὰν εἰδότες συνομολογοῦμεν καὶ τὸ τῶν θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν διάφορον. Ὡσπερ γὰρ τῶν τοῦ αὐτοῦ ἐνός φύσεων Χριστοῦ ὁ ἀριθμὸς εὐσεβῶς νοούμενος τε καὶ λεγόμενος οὐ διαιρεῖ τὸν ἓνα Χριστὸν, ἀλλὰ σωζομένην καὶ ἐν τῇ ἐνώσει παρίστησι τῶν φύσεων τὴν διαφορὰν, οὕτω καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐσιωδῶς προσόντων ταῖς αὐτοῦ φύσεσι θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν (κατ' ἄμφω γὰρ τὰς φύσεις θελητικὸς ἦν καὶ ἐνεργητικὸς τῆς ἡμῶν σωτηρίας) οὐ διαίρεσι εἰσάγει – μὴ γένοιτο – ἀλλὰ τὴν αὐτῶν δηλοῖ καὶ μόνον, κἄν τῇ ἐνώσει, φυλακὴν καὶ σωτηρίαν. Φυσικὰ γὰρ καὶ οὐχ ὑποστατικὰ φαμεν τὰ θελήματα καὶ τὰς ἐνεργείας. Λέγων δὲ αὐτὴν τὴν θελητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν, καθ' ἣν θέλει καὶ ἐνεργεῖ τὰ τε θέλοντα καὶ ἐνεργοῦντα. Εἰ γὰρ ὑποστατικὰ δῶμεν αὐτά, ἑτεροθελεῖς καὶ ἑτεροενεργεῖς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς Ἁγίας Τριάδος εἰπεῖν ἀναγκασθόμεθα» Πρβλ. για περισσότερες πληροφορίες Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σελ. 78.

³⁴ Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 59¹¹⁸⁻¹¹⁹ : «Εἰ διὰ τὸ μίαν εἶναι τὴν τοῦ Κυρίου ὑπόστασιν μία ἔσται καὶ ἡ ἐνέργεια, διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν μία ἔσται καὶ ἡ οὐσία».

³⁵ Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς*, 59¹²⁰⁻¹²⁴ : «Καὶ πάλιν, εἰ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ τοῦ Κυρίου εἴπομεν, ἢ θείαν ταύτην λέξομεν ἢ ἀνθρωπίνην ἢ οὐδετέραν. Ἄλλ' εἰ μὲν θείαν, Θεὸν αὐτὸν μόνον γυμνὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος λέξομεν. Εἰ δὲ ἀνθρωπίνην, ψιλὸν αὐτὸν ἄνθρωπον βλασφημήσωμεν».

γιατί είναι αδύνατον ο κατά φύση Θεός που έγινε κατά φύση άνθρωπος να έκανε τα πάντα με μία ενέργεια.³⁶

Σύμφωνα με όσα προηγήθηκαν είναι προφανές πως ο Τριαδικός Θεός αποκαλύπτεται μέσα στην ιστορία και στη δημιουργία – κτίση. Ο όλος άνθρωπος, καθώς είναι μέλος της δημιουργίας και μετέχει στην ιστορία, γεύεται την αποκάλυψη του Θεού με το νου, ο οποίος είναι δεμένος με όλη την ανθρώπινη ύπαρξη και κατόπιν διατυπώνει αυτήν την εμπειρία πάντοτε μέσα στις ιστορικές προκλήσεις του πολιτισμού.

³⁶ Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς, 59^{136 - 137}. . . 139 - 140 : « Εἰ μία Χριστοῦ ἡ ἐνέργεια, ἢ αὐτὴ τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ποιητικὴ. . . Πῶς οὖν ὁ φύσει ὢν Θεὸς καὶ φύσει γενόμενος ἄνθρωπος τὰ τε θαύματα καὶ τὰ πάθη μιᾶ ἐνεργείᾳ ἐπετέλεσεν;».